

Volební násilí a státní moc. Obecní volby v Českých Budějovicích 1901–1906

Martin Klečacký

ELECTORAL VIOLENCE AND STATE POWER.

MUNICIPAL ELECTIONS IN ČESKÉ BUDĚJOVICE 1901–1906

This study focuses on electoral manipulation as exemplified by the municipal elections in České Budějovice. The spotlight is not just on the electoral campaign itself, but also on the reaction of the state authorities to attempts made by the ruling party to influence the number of voters in various ways in order to take control of the town in subsequent electoral periods.

KEYWORDS:

Austria-Hungary; municipal elections; electoral manipulation; state administration; České Budějovice

„Podrobuj se kázni národní! (...)
Nemluv toho či onoho nebudu voliti, nelíbí se mně, byl bys zrádcem.
Netaž se, jaké víry, jakého politického smýšlení jest Tvůj druh.
Taž se jen, slouží-li věci naší věrně a upřímně.“¹

Volební násilí může nabývat mnoha podob, od prostého bránění účasti na volebním aktu či zastrašování voličů, vydírání, pokud zvolí špatnou stranu, až po mnohem rafinovanější způsoby zneužití moci či použití síly, která byla svěřena dané straně prostřednictvím vykonávané funkce a jejíž použití ve vlastním zájmu znamená nespravedlivé zvýhodnění ve volebním boji.² Tento případ nastal na počátku 20. století v Českých

1 Archiv Národního muzea (dále ANM), fond Zátkovi, karton 6, *Desatero příkázání Čechů budějovických, Sedmé přikázání*.

2 Srov. pro dřívější období Bernd ROTTENBACHER, *Das Februarpatent in der Praxis. Wahlpolitik, Wahlkämpfe und Wahlentscheidungen in den böhmischen Ländern der Habsburgermonarchie 1861–1871*, Frankfurt am Main 2001. K praxi obecních voleb na Moravě a k zápasu o německé radnice srov. též Jiří MALÍŘ, *Nacionalizace obecní samosprávy a limity demokratizace komunální politiky před rokem 1914 na příkladu Moravy*, in: Jiří Pešek — Václav Ledvinka (edd.), *Mezi liberalismem a totalitou: komunální politika ve středoevropských zemích 1848–1918*. Sborník příspěvků z konference Archivu hlavního města Prahy 1994, Praha 1997, s. 73–93; Jan JANÁK, *Třebíč a Prostějov — dvě první velká města na Moravě s českou správou*, in: *Národnostní problémy v historii měst, Prostějov 1993*, s. 59–93; Lukáš FASORA, *Němečtí liberálové a národnostní otázka v brněnské a jihlavské komunální správě 1880–1914*, in: Lukáš Fasora — Jiří Hanuš — Jiří Malíř (edd.), *Moravské vyrovnání z roku 1905 — možnosti a limity národnostního smíru ve střední Evropě*. Sborník příspěvků ze stejnojmenné mezinárodní konference konané ve dnech 10.–11. listopadu 2005 v Brně, Brno 2006, s. 347–356. K boji o libereckou radnici v osmdesátých letech 19. století srov. Miloslava ME-

Budějovicích, kde sice podle oficiálního sčítání i podle soukromých českých dotazníků dominovalo české obyvatelstvo, vládu na radnici však dosud pevně držela v rukou liberální německá strana vedená místostarostou Josefem Taschkem.³ Zdánlivý paradox lze snadno vysvětlit obecním zřízením a obecním volebním řádem, které v Čechách (s výjimkou statutárních měst) platily od znovuoobnovení ústavnosti jako zemský zákon č. 7 ze dne 16. dubna 1864.⁴ Obecní zřízení dělilo veškeré obyvatele obce, v našem případě města České Budějovice, na tři skupiny: příslušníky obce, kteří v obci měli domovské právo, a společníky obce, kteří v ní vlastnili pozemek nebo provozovali živnost a z nich v obci odváděli přímou daň; ostatní se řadili mezi přespólní a neměli vůči obci žádná práva ani povinnosti. Ve městech a městysech existovala ještě zvláštní kategorie měšťanů, kterými se mohli stát vždy jen příslušníci obce pouze každý za sebe.⁵

Volební právo a síla jednotlivého hlasu se v obecních volbách určovaly podle výše placených přímých daní. Před každou obecní volbou musel purkmistrovský úřad sestavit seznam voličů, v němž se na přední místa dostali čestní měšťané, následovali příslušníci a společníci obce podle výše placených daní a poslední na řadu přišli měšťané, kteří žádnou daň neplatili, nicméně kterým statut měšťana dával volební právo. Vedle daňových poplatníků se do volebního seznamu dostávaly ještě tzv. honorace: státní úředníci, osoby duchovního a vojenského stavu, učitelé a profesori a také vysokoškolsky vzdělaní občané s doktorskou hodností. Vedle fyzických osob disponovaly volebním hlasem i právnické osoby, korporace, nadace apod. za podmínky, že platily v obci přímé daně.⁶

Celý tento více či méně dlouhý seznam se následně rozdělil na tři díly tak, že každá část odváděla v součtu stejný podíl — jednu třetinu — celkové sumy vybrané v obci na přímých daních. Je logické, že největší poplatníci skončili ve své skupině v daleko

LANOVÁ, *Zápas o libereckou radnici v roce 1885. Formování německého nacionálního hnutí v Čechách*, in: Jiří Pešek — Václav Ledvinka (edd.), *Mezi liberalismem a totalitou: komunální politika ve středoevropských zemích 1848–1918. Sborník příspěvků z konference Archivu hlavního města Prahy 1994*, Praha 1997, s. 171–181.

- 3 Srov. Leoš NIKRMAJER, *August Zátka a volby do českobudějovického obecního zastupitelstva v roce 1906*, in: Jihočeský sborník historický 63, 1994, s. 125–131; Jeremy KING, *Budweisers into Czechs and Germans. A Local History of Bohemian Politics, 1848–1948*, Princeton 2002, s. 115–124.
- 4 Zákon č. 7 ze dne 16. dubna 1864 o obecním zřízením a obecním volebním řádu, vyšel v *Gesetz- und Verordnungs-Blatt für das Königreich Böhmen*. Srov. k obecnímu zřízením a samosprávě především Milan HLAVÁČKA, *Zlatý věk české samosprávy. Samospráva a její vliv na hospodářský, sociální a intelektuální rozvoj Čech 1862–1913*, Praha 2006, zvláště s. 16–36; TÝŽ, *Samospráva Království Českého jako předstupeň státní samostatnosti?* In: Karel Malý — Ladislav Soukup (edd.), *Vývoj české ústavnosti v letech 1618–1918*, Praha 2006, s. 600–621; Pavel KLADIWA, *Lesk a bída obecních samospráv Moravy a Slezska 1850–1914 I: Vývoj legislativy*, Ostrava 2006; Pavel KLADIWA — Andrea POKLUDOVÁ — Renata KAFKOVÁ, *Lesk a bída obecních samospráv Moravy a Slezska 1850–1914 II/1: Muži z radnice*, Ostrava 2008; Pavel KLADIWA — Andrea POKLUDOVÁ — Renata KAFKOVÁ, *Lesk a bída obecních samospráv Moravy a Slezska 1850–1914 II/2: Finance a infrastruktura*, Ostrava 2009.
- 5 §§ 6 a 8 citovaného zákona č. 7/1864 z. z. Srov. heslo „Čechy (dějiny právní, organizace samosprávy)“, in: *Ottův slovník naučný VI*, Praha 1893, s. 564.
- 6 §§ 13, 14, 15 obecního volebního řádu zákona č. 7/1864 z. z.

menším počtu, než drobní řemeslníci a nezáměštní obyvatelé na konci seznamu. Každý takto ustavený volební sbor, odvádějící vždy jednu třetinu celkového daňového výnosu, dostal v případě Českých Budějovic stejný počet mandátů, dvanáct, takže obecní výbor čítal celkem 36 křesel.⁷ Těchto 36 členů mělo ve volbách chystaných na počátku 20. století být voleno 6 466 voličů. V I. sboru se sešlo 216 největších poplatníků, nejbohatších firem, představitelů místní duchovní správy a také státních úředníků v VIII. a vyšší hodnostní třídě, II. sbor zahrnul 808 voličů a III. sbor čítal zbytek, tj. 5442 oprávněných osob, které volily 12 členů obecního výboru, stejně jako I. a II. sbor s nepoměrně nižším počtem voličů.⁸ Obecní volební právo tedy rozhodně nebylo rovné, nebylo ani tajné, volby obecního výboru totiž rakouské právo chápalo spíše jako výběr správní komise pečující o obecní majetek. Jelikož nejbohatší občané přispívali do obecního majetku svými daňovými odvody nejvíce, měli mít také možnost o něm nejvíce rozhodovat.⁹ A přestože v Českých Budějovicích žilo 23 421 Čechů a 15 436 Němců, německé berní odvody činily 62 %, české pouze 38 %. Z toho je patrné, že Němci ve správě obce právem drželi většinu, zároveň je však patrné, že Češi měli reálnou šanci na získání alespoň jednoho sboru, III. kurie, která reprezentovala ty nejméně majetné.¹⁰

Od roku 1883, kdy čeští obchodníci a živnostníci z jižních Čech ovládli českobudějovickou obchodní a živnostenskou komoru, se německá českobudějovická menšina začala cítit ohrožená rostoucí mocí českého kapitálu a funkční období obecního výboru se začalo prodlužovat. Na konci 19. století proběhly v Budějovicích jen troje obecní volby: v letech 1884, 1890 a 1898. Zákonný tříletý mandát obecního výboru se reklamačním řízením, které muselo každé volbě předcházet, protáhl na šest let v prvním a na osm let ve druhém případě. V roce 1898 ovládli Němci III. sbor již jen s většinou 118 hlasů a vše dávalo tušit, že příští volby rozhodnou o změně složení obecního výboru.¹¹ Zatímco počet Němců totiž ve městě stagnoval, noví Češi přicházeli z okolních, ryze českých vesnic.

VOLEBNÍ PŘÍPRAVY

Dne 12. října 1901 uplynul tříletý mandát obecního výboru a jak nařizoval zákon, měla radnice připravit a vyhlásit nové volby. Jenže k tomu se obecní výbor vůbec neměl. Zajíšťoval si totiž nové voliče, které potřeboval získat co nejdříve, aby mohli být ještě zaneseni do seznamu voličů. Ty během léta a podzimu roku 1901 vládnoucí radniční strana

7 Obecní výbor (zastupitelstvo) se podle zákona skládal z 8–36 členů (což záviselo na počtu oprávněných voličů v obci). Z jeho středu se volilo tzv. obecní představenstvo (ve městech nazývané běžně „městská rada“), které fungovalo jako výkonný orgán obce, zastupující ji navenek. Členem městské rady byl vždy starosta (purkmistr) a další radní, celkově jich však nesmělo být více než jedna třetina počtu členů obecního výboru.

8 František VODŇANSKÝ, *Náš zápas o III. sbor*, České Budějovice 1906, s. 10.

9 Jiří KLABOUCH, *Die Lokalverwaltung in Cisleithanien*, in: *Die Habsburgermonarchie 1848–1918 II*, Wien 1975, s. 282–292.

10 August ZÁTKA, *České Budějovice na přechodu*, in: *České Budějovice*, Praha 1926, s. 4.

11 August ZÁTKA, *Volební zápasy Čechů českobudějovických*, in: *Pamětní list slavnosti Praha Českým Budějovicům konané ve dnech 29., 30. června a 1. července 1906 v Praze*, Praha 1906, s. 3.

rekrutovala z řad městských zaměstnanců a zřízenců: policejních strážníků, hasičů, lampářů, metařů a jiných. Počet potřebných takto získaných voličů ovšem stále nedostačoval, proto radnice přistoupila k nabírání dělníků z Hardmuthovy továrny a jiných podniků s německým liberálním vedením. Podle odhadů dokázali němečtí liberálové získat 563 nových voličů, které přihlásili k bernímu referátu okresního hejtmanství s takovým příjmem, aby jim byla vyměřena potřebná přímá daň z výdělku. Mezi fingovanými voliči bylo nemálo Čechů, jejichž obava ze ztráty zaměstnání či strach z možného vypovězení z bytu pronajatého německým majitelem potlačily národní smýšlení.¹²

Přímá výdělková daň však nebyla jediná možnost, kterou se dalo propracovat k volebnímu právu. Dalším možným způsobem se stala parcelace pozemků mezi co největší počet majitelů, čímž se navýšil počet osob s předepsanou pozemkovou daní, a tím i s volebním právem. Nutným předpokladem však byla spolupráce s c. k. zeměměřičským úřadem ve městě, který vyměřoval rozlohu pozemků pro výpočet daně. Až s překvapivou rychlostí dokázal vrchní geometr Johann Gruber všechny nové parcely, jejichž nové vlastnické právo evidoval krajský soud teprve na počátku roku 1902, změřit a nahlásit do konce ledna 1902, na kdy bylo stanoveno datum pro zápis nových osob do voličských seznamů.¹³

Není divu, že podobné praktiky prováděné v masovém měřítku nezůstaly české straně, stojící v opozici vůči radnici, utajené. Češi se proto uchýlili ke stejným machinacím, přihlašovali svoje lidi, fingovali jejich příjmy, a vylepšovali si tím vyhlídky na získání III. kurie. Ve výsledku se obě strany navzájem potíraly a brzy metodu tzv. *jedno-ročních dobrovolníků* (hlášených k dani jen na rok, aby získali volební právo) opustily.¹⁴

Vzhledem k tomu, že radnice během podzimu 1901 nevyvíjela vůbec žádné úsilí, aby připravila půdu pro nové volby, muselo se do hry vložit okresní hejtmanství, kterému příslušel dohled nad veškerým děním v obci. Šéf hejtmanství, místopředseda rada František Josef Křikawa vyzval 12. listopadu 1901 purkmistra, aby do 14 dnů vypsál nové volby. Namísto toho začal městský duchodkový úřad pracovat na nových voličských seznamech teprve 1. prosince, ačkoli všichni na radnici věděli, že funkční období představenstva obce skončilo již v říjnu, a podle purkmistrova sdělení měla příprava seznamů zabrat minimálně pět měsíců! Teprve pohružka pokuty a odebrání volebních příprav z rukou obce donutila městské úředníky pracovat rychleji. Rozhodnutím místopředsedství dostala obec na přípravu seznamů čtyři týdny, a tak musela vládnoucí strana jednat rychleji, než původně počítala.¹⁵

12 Interpelace poslance říšské rady ve Vídni Brdlíka a druhů na ministerského předsedu jako správce ministerstva vnitra ze dne 18. dubna 1902. Srov. Budivoj, č. 15 ze dne 14. února 1902 a Jihočeské listy, zvláštní vydání č. 18 ze dne 14. února 1902. Obě periodika obsahují seznam fingovaných voličů ze skupiny městských zřízenců, z dělníků Hardmuthovy továrny, z měšťanského pivovaru a jiných.

13 Interpelace poslance říšské rady ve Vídni Brdlíka a druhů na ministerského předsedu jako správce ministerstva vnitra ze dne 22. dubna 1902 ohledně parcelace půdy za účelem fingoání nových voličů.

14 F. VODŇANSKÝ, *Náš zápas*, s. 7.

15 Národní archiv v Praze (dále jen NA), fond České místopředsedství Praha — prezídium (dále PM), sign. 3/3/7, karton 3457, zpráva místopředsedského rady Křikawy na prezídium ze dne 30. prosince 1901, č. j. 20416.

Dne 3. února 1902 dal purkmistr konečně vyložit voličské seznamy pro jednotlivé kurie a veřejnost se rázem dozvěděla, jak si vládnoucí strana pojistila svoje volební vítězství v ohrožené I. a III. kurii. Na schůzi obecního výboru dne 24. ledna radní schválili jmenování 26 nových čestných měšťanů, kteří se automaticky zařadili mezi voliče I. sboru. Jestliže v první kurii rozhodovaly o vítězství desítky hlasů, zabezpečit si poslední volební kurii s tisíci hlasy byl podnik o mnoho organizačně náročnější. A právě zde udělali Taschek a jeho spojenci několik chyb, protože chvátili, času totiž nebylo nazbyt. Během schůze 24. ledna a 2. února propůjčil obecní výbor měšťanství 95, resp. 226 osobám. Neveřejná schůze obecního výboru uskutečněná 2. února se dokonce konala tentýž den, na který A. Zátka svolal schůzi českých voličů, aby protestoval proti předešlému jmenování.¹⁶ Dohromady se tímto způsobem do III. sboru dostalo 321 nových voličů, kteří vyrovnávali existující českou většinu.

Nyní se čekalo na reakci české strany. Na shromáždění, jehož se po vyložení voličských archů zúčastnilo na 800 osob, přislíbil předseda budějovické Národní rady české a vůdce místního českého hnutí dr. August Zátka stížnost k státním úřadům. Místodržitel se však k machinacím obecního výboru stavěl zdrženlivě. Ve své zprávě ministru vnitra (a ministerskému předsedovi v jedné osobě) uvedl, že by za normálních poměrů neváhal, nechal by výbor rozpustit a na jeho místo by dosadil správní komisi. Výbušné poměry v Čechách mu však v tomto směru svazovaly ruce — obával se jednak nepokojů ze strany Němců, jednak opozice vůči vládě a v neposlední řadě nechtěl, aby Němci dávali vládě za vinu, kdyby pak volby ve III. kurii prohráli. Šéfovi okresního hejtmanství dal proto na srozuměnou, že má purkmistrovi a jeho zástupci Taschkovi pohrozit, ať už to víckrát nedělají, jinak že se ale do věci nemají plést.¹⁷ Udělování měšťanských práv totiž náleželo působnosti dané obce, takže odvolací instancí nebyly státní, nýbrž autonomní orgány, v první řadě okresní výbor, a v instanci rekursní zemský výbor v Praze.

Čeští advokáti v Budějovicích tedy nezháleli a pracovali na odvolání a stížnosti vůči usnesení radnice. Tu podali jak okresnímu hejtmanství podle § 102 obecního zřízení, kterým politický úřad vykonával dohled nad zákonným průběhem obecních záležitostí, tak i okresnímu výboru. Zatímco ve jmenování čestných měšťanů obecní výbor nijak nepochybil (v Čechách měla tato machinace již svou tradici), propůjčení měšťanského práva bylo budějovické novum a radničtí vládcí se zde ve spěchu dopustili několika formálních chyb.¹⁸ Především si neuvědomili, že aby se někdo mohl stát měšťanem, musí mít napřed v obci domovské právo (toto vyřešili tím, že zpětně do protokolů o obecní schůzi dopsali příslušnou pasáž o udělení domovského práva). Aby dotyčný mohl v obci získat domovské právo, musel si ovšem podat žádost (absenci žadatelských formulářů zakamuflovala radnice tvrzením, že žádosti byly podány, nicméně s vyřízením okamžitě vráceny žadatelům zpět). A posledním nedostatkem byla forma samotného hlasování: zatímco o jmenování čestným měšťanem se podle zá-

16 ANM, fond Zátkovi, karton 8, inv. č. 1474, okresní hejtmanství v Českých Budějovicích A. Zátkovi ze dne 1. února 1902.

17 NA, fond PM, sign. 3/3/7, karton 3457, koncept zprávy místodržitele ministru vnitra ze dne 27. února 1902.

18 Tamtéž, „dotaz dr. Augusta Zátky a soudruhů k Jeho Excelenci p. místodržiteli příčině obecních voleb v Č. Budějovicích“ ze dne 23. června 1902.

kona hlasovalo tajně pomocí lístků, propůjčení měšťanského práva mělo proběhnout veřejně. Jenže obecní výbor také zde hlasoval neveřejně, v utajení. Pozdější tvrzení, že hlasoval dvakrát, jednou tajně a jednou veřejně, nebo dokonce, že tajné hlasování je jakousi vyšší formou veřejného hlasování, smetly odvolací instance ze stolu. Ačkoli i protokol z jednání obecního výboru ze dne 2. února 1901 výslovně obsahoval, že se o věci hlasovalo pomocí lístků, liberální radniční strana se stále pokoušela prosadit, že o věci nejdříve hlasovala ústně, což soud označil za „zlovolné“ (*mutwillig*).¹⁹

Prvním, kdo o machinacích se jmenováním jednal, byl šéf hejtmanství, který rozhodl v rámci svojí kompetence a navzdory instrukcím místodržitele daná usnesení obecního výboru sistoval.²⁰ Zdá se podivné, že by se poslušný c. k. úředník odvážil takto vzdorovat samotnému zemskému šéfovi. Možné vysvětlení nabízí A. Zátka: Křikawa nejprve budějovickým Čechům plně v souhlasu s místodržitelem doporučil, ať se obrátí na autonomní orgány. Po doručení české stížnosti s obsáhlým zdůvodněním zaváhal a odjel do Prahy na místodržitelství pro radu, kde mu patrně přednosta departementu pro záležitosti obcí Čech Jan Kosina označil, jaký paragraf použít a sistovat obecní usnesení. Křikawa tedy 13. února pozastavil platnost jmenování a postavil se tak na českou stranu.²¹ A místodržitel, pokud nechtěl vyvolat skandál, už nemohl dělat nic jiného, než si na šéfovi okresního hejtmanství vylít zlost. Rekurs proti Křikawově rozhodnutí, který Němci podali na místodržitelství, tam ležel tak dlouho, dokud se o věci s konečnou platností nevypravil správní soudní dvůr ve Vídni — tím se stal bezpředmětným a místodržitelství jej mohlo v klidu zamítnout.

Pozdvižení v německém táboře se nutně přeneslo i do zasedání okresního výboru, jenž dne 24. března 1902 po několikátýdenním váhání rozhodl a odvolání budějovických Čechů vedených Augustem Zátkou zamítl *a limine*. Podle něj neměli totiž žádné právo si stěžovat, když se jich jmenování vůbec nedotklo. Navzdory tomuto mínění zrušil okresní výbor jmenování 15 měšťanů s odůvodněním, že podle sdělení purkmistrovského úřadu neměli v obci domovské právo.²² Tím se dostáváme k zajímavé otázce. Pokud obecní výbor na schůzi ze dne 2. února 1901 skutečně nejprve schválil přiznání domovského práva všem žadatelům, aby jim následně mohl udělit měšťanství, jak je možné, že tatáž radnice o několik týdnů později dosvědčuje, že někteří novopečení měšťané domovské právo nemají? Někteří noví měšťané s největší pravděpodobností totiž vůbec netušili, do jaké hry se dostali, nikdo se jich předem na nic neptal, a proto tuto *poctu* bryskně odmítli. V ostatních případech došly na radnici telegramy s jednoduchým zněním „Přijímám“.²³

19 Budwińskis Sammlung der Erkenntnisse des k. k. Verwaltungsgerichtshofes, Jg. 1905, Nr. 7493 ze dne 30. července 1905.

20 ANM, fond Zátkovi, karton 8, inv. č. 1512, koncept stížnosti k okresnímu hejtmanství v Českých Budějovicích ze dne 4. února 1902.

21 NA, fond Ministr-krajan (dále MK/R), karton 21, č. j. 1129/06, dopis A. Zátky B. Pacákovi ze dne 23. října 1906.

22 ANM, fond Zátkovi, karton 8, inv. č. 1512, koncept odvolání k zemskému výboru ze dne 28. dubna 1902.

23 Jihočeské listy. Neodvislý časopis pro zájmy českého jihu, č. 18 ze dne 14. února 1902, s. 4. Němci děkují za „čest“ býti budějovickými měšťany.

Jelikož okresní výbor ze dvou třetin ovládali Němci a o jeho nestrannosti česká strana pochybovala, podal Zátka se svými spolupracovníky okamžitý rekurs k zemskému výboru v Praze. Německé sebevědomí mezitím vzrostlo. Nejenom, že jim dal za pravdu okresní výbor a potvrdil platnost jmenování většiny nových voličů, ale v rámci reklamačního řízení (viz níže) se jim podařilo vyloučit další stovky Čechů ze seznamů III. kurie. V této situaci do dění zasáhla vláda. Ministerský předseda si k sobě pozval A. Zátka i J. Taschka a snažil se je přimět k nalezení kompromisu.²⁴ Němce však i přes značnou snahu šéfa okresního hejtmanství rozhovory s Čechy nezajímaly, byli si jisti tím, že jim vše vychází a že mají šanci na udržení všech tří kurií. Čechům *pro forma* nabídli šest křesel ve III. kurii a na oplátku pro sebe požadovali stejný poměr (1 : 6) ve vedení obchodní a živnostenské komory,²⁵ přestože jim muselo být předem jasné, že na podobnou nabídku Češi nikdy nemohou přistoupit. Vždyť i v roce 1880, kdy Němci ještě v Budějovicích tvořili většinu obyvatelstva, získala česká strana dohodou šest míst ve III., dvě ve II. a jedno v I. kurii.²⁶ Češi požadovali celý III. sbor, a ten jim Němci nemohli dát, jinak by se zcela znemožnili před svým voličstvem, které tisk udržoval v bojovné náladě, stejně jako Čechy zásobovaly protiněmeckými zprávami místní noviny *Budivoj*. Jednání o možném kompromisu skončila na mrtvém bodě.

V červnu 1903 proto napsal August Zátka přisedícímu zemskému výboru v Praze Josefu Heroldovi, který v tomto případě působil jako referent, a požádal jej, aby zařadil výbor vyřízení co nejdříve do svého programu a aby pokud možno zrušil nejen propůjčení měšťanských práv, ale i jmenování čestných měšťanů.²⁷ Dne 5. srpna 1903 zemský výbor rozhodl poměrem čtyř českých hlasů (Herold, Němec, Burian a Chaloupka) proti třem německým (Eppinger, Legler a Wanka) a zrušil jmenování čestných měšťanů, stejně jako propůjčení měšťanských práv ze dne 24. ledna a 2. února 1902. Mezi zrušenými čestnými měšťany se nacházeli i dva členové zemského výboru, Karl Eppinger a Albert Werunsky, a jeden náhradník, Karl Urban. Českobudějovická radnice se s výsledkem neshodla a proti výroku zemského výboru podle očekávání podala stížnost k správnímu soudnímu dvoru ve Vídni.²⁸

Vedle řízení o zrušení měšťanského jmenování museli čeští advokáti vybojovat v Budějovicích ještě jednu, daleko náročnější bitvu s purkmistrovským úřadem. Když

24 NA, fond PM, sign. 3/3/7, karton 3457, zpráva místopředsedelského rady Křikawy místopředsedeli ze dne 8. března 1902.

25 Tamtéž, koncept zprávy místopředsedeli ministru vnitra ze dne 18. dubna 1902, č. j. 5773. Mimoto si později ještě Němci vyhradili možnost rozhodnout, kdo by v obecním výboru konkrétně seděl. Představovali si to tak, že by jim česká strana navrhla asi 100 kandidátů a oni by vyškrtli ty, kteří by se jim ve vedení obce nelíbili. Tamtéž, zpráva místopředsedelského rady Křikawy na prezidium místopředsedelství ze dne 18. dubna 1902, č. j. 5881.

26 Tamtéž, podmínky kompromisu schválené českým volebním výborem ze dne 7. března 1902.

27 ANM, fond Zátkovi, karton 8, inv. č. 1512, koncept dopisu A. Zátky J. Heroldovi ze dne 16. června 1903.

28 Národní listy, č. 213 ze dne 6. srpna 1903, s. 1. „Budějovičtí čestní měšťané v jednání zemského výboru“. K členům zemského výboru a náhradníkům srov. *Hof- und Staatshandbuch der österreichisch-ungarischen Monarchie für das Jahr 1903*, Wien 1903, s. 635.

byly dne 4. února 1902 vyloženy na radnici voličské seznamy, začala běžet osmidenní lhůta k podání námitek ohledně složení těchto listin. Během ní měl vůdce německých liberálů Josef Taschek osobně sedět v městském důchodkovém úřadě a pilně si vypisovat z účetních seznamů české voliče, kteří dlužili obecní dávky. Podle obecního volebního řádu totiž volební právo ztrácel každý, kdo byl více jak jeden rok v prodlení s placením obecních přírážek k přímým daním a tzv. čtyráku, tj. 4 % dávky z nájemného.²⁹ Na základě tohoto paragrafu vyloučila reklamační komise, zřízená obecním výborem k posouzení oprávněnosti námitek a složená jen z německých liberálů, z III. sboru 712 voličů.

Česká strana se nacházela ve složité situaci. Předně se těžko mohla proti rozhodnutí reklamační komise odvolat, neboť zákon odvolání umožňoval jen těm, kteří námítky podali (což byli němečtí liberálové) a kterým reklamační komise nevyhověla (a německým námitkám bylo vyhověno, protože komise Čechy vyloučila). Nezbylo tedy než opět apelovat na § 102, aby okresní hejtmanství přimělo obecní orgány k dodržování zákonů.³⁰ A za další, Češi nedokázali zjistit, kteří němečtí voliči dluží, a měli by také být vyloučeni, neboť na rozdíl od Taschka nedisponovali přístupem k městským účtům. Pro jistotu podali námitku proti všem německým voličům, tu ale reklamační komise šmahem zamítla jako formálně neodůvodněnou. Češi totiž neuvedli, kdo přesně dluží, kolik, jak dlouho a za jakou dávku. Čeští reklamanti se okamžitě odvolali k okresnímu hejtmanství a tím nastalo dlouhé období přetahování mezi hejtmanstvím, purkmistrovským úřadem a českou stranou.

Celkově přišlo na reklamační komisi 51 podání, která obsahovala 8 968 námitek proti jednotlivým osobám, tj. více, než bylo samotných voličů. Ze zákona danou lhůtu tří dnů na vyřízení námitek nemohla komise v takovém množství při nejlepší vůli dodržet. Jestliže při posledních obecních volbách došla komisi sedmina počtu reklamací z roku 1902 a jejich vyřízení včetně odvolání k hejtmanství zdrželo volby o dva a půl roku, dalo se očekávat, že ani v tomto případě se voliči k urnám v nejbližších měsících nedostanou. Trvalo celé jaro, než komise vůbec vyřídila námítky vůči složení volebních seznamů, již v březnu však vyhověla německé straně a vyloučila české dlužníky obecních dávek. České námítky na své vyřízení čekaly o několik měsíců déle, než je komise *a limine* zamítla. Odvolání, která si Češi podali, ležela několik měsíců u komise, jež nijak nepospíchala, aby je předala na hejtmanství. Teprve několikeré urgency a pohrůžka použití síly ji přiměly k činnosti.³¹ Když odvolání na hejtmanství konečně došla, zjistil jeho šéf F. J. Křikawa, že o nich nemůže rozhodnout. Reklamační komise mu sice dodala odvolání, nikoli však podklady. Češi namítali, že když jsou oni vylučováni pro dlužné obecní přírážky (10 % obecní, 15 % školskou a 4 % z nájemného),

29 Tento čtyrák se běžně vybíral od majitelů nemovitostí, kteří platili za své nájemce. Bylo to rychlejší a méně administrativně náročné. České Budějovice v tomto směru tvořily výjimku. Radnice vehementně trvala na tom, aby dávku platili sami nájemníci. Zvyšovala se tím šance, že někdo nezaplatí a půjde z voličského seznamu ven.

30 NA, fond PM, sign. 3/3/7, karton 3457, zpráva místodržitelského rady Křikawy na prezídium místodržitelství ze dne 9. dubna 1902, č. j. 5332/02.

31 Tamtéž, zpráva místodržitelského rady Křikawy na prezídium místodržitelství ze dne 31. května 1902, č. j. 7865.

musí přece i mezi Němci existovat dlužníci. Hejtmanství si proto u radnice vyžádalo seznam nedoplatků všech reklamovaných osob.³²

A tady padla kosa na kámen. Věc se táhla po celý rok 1903, město podalo odpor proti přípisu okresního hejtmanství nejprve u místodržitelství, pak i u ministerstva vnitra. Snaha o smírné vyřízení ztroskotala, starosta města byl v té době vážně nemocný a neúřadoval, veškeré záležitosti tak měl již ve svých rukou jeho zástupce Taschek, se kterým Křikawa považoval domluvu za nemožnou. Taschek totiž nedělal nic jiného, než že celou věc protahoval.³³ Když i ministerstvo potvrdilo povinnost obce sdělit státní správě požadované údaje, podal obecní výbor stížnost ke správnímu soudnímu dvoru ve Vídni. Ačkoli se v této záležitosti jednalo o přenesenou působnost obce, kde zákon dával politickému úřadu možnost vynutit si vyřízení mocí, chovala se státní správa k obci s neuvěřitelnou trpělivostí. Obava z možného podezření ze stranictví, z interpelací v parlamentu a z opozice německých poslanců podvazovala činnost místodržitelství a následně i okresního hejtmanství. Přestože rozhodnutí místodržitelského rady Křikawy potvrdily všechny instance a přestože stížnost k správnímu soudu neměla mít odkladný účinek, rozhodla se vláda vyčkat, jak se k německým námitkám postaví rakouská justice.³⁴

U SPRÁVNÍHO SOUDU

V hlavním městě mocnářství se tak u nejvyšší instance správního soudnictví sešly všechny sporné záležitosti budějovických obecních voleb. Ležely zde stížnosti Čechů, které vyloučila reklamační komise, dorazily sem stížnosti německé radnice, která nechtěla hejtmanství dát seznam obecních dlužníků, a nakonec přišla i stížnost obecního výboru na rozhodnutí zemského výboru, který zrušil jmenování měšťanů a čestných měšťanů z počátku roku 1902. Správní soudní dvůr si ovšem nejprve vyžádál veškeré podklady, úřední mašinérie běžela dál a vyhlášení voleb se opět protahovalo na neurčito.

Správní soudní dvůr představoval v systému rakouského práva jedinečnou instanci, která vznikla roku 1875, třebaže ji předvídal již základní státní zákon č. 144 z roku 1867. Byl to kasační soud, ke kterému se mohl obrátit kterýkoli rakouský občan, pokud se domníval, že byl zkrácen na svých právech jakýmkoli správním rozhodnutím, a ani odvolací instance mu nedaly za pravdu. Jelikož se jednalo o kasační soudní dvůr, mohl jeho senát v oprávněných případech napadené správní rozhodnutí

32 Tamtéž, zpráva místodržitelského rady Křikawy na prezídium místodržitelství ze dne 30. září 1902, č. j. 14582.

33 Tamtéž, zpráva místodržitelského rady Křikawy na prezídium místodržitelství ze dne 15. dubna 1903, č. j. 6115. Starosta města Josef Kniessl nakonec v důsledku nemoci na svůj úřad rezignoval, dne 18. listopadu 1903 zvolil obecní výbor novým purkmistrem Josefa Taschka. Tamtéž, zpráva místodržitelského rady Křikawy na prezídium místodržitelství ze dne 16. listopadu 1903, č. j. 18837.

34 Tamtéž, dotaz poslance dr. Augusta Zátky a soudruhů k Jeho Excelenci panu místodržiteli v příčině protahování obecních voleb v Českých Budějovicích ze dne 22. května 1905.

zrušit a věc vrátit k novému projednání se závazným právním názorem. Soud rozhodoval obvykle v pětičlenných tribunálech, vnesení verdiktu předcházelo vždy ústní řízení, kterého se účastnil advokát žalující strany a pak vždy zástupce dotčeného státního úřadu, obvykle ministerský úředník, protože ministerstva představovala poslední odvolací instanci (tzv. ministerský rekurs) proti všem rozhodnutím státních úřadů. K správnému soudu se dalo odvolat i z rozhodnutí autonomních orgánů, v našem případě zemského výboru v Praze.³⁵

Prezidentem soudního dvora byl Bedřich hrabě Schönborn, který sice dbal na zachování nestrannosti v posuzovaných záležitostech, velkou roli však vždy hrálo složení senátu.³⁶ V březnu 1905 napsal A. Zátka Bedřichu princí Schwarzenbergovi: „[...] na výroku soudu závisí výsledek volby ve III. sboru. Výrok zase závisí na sestavení senátu. Z poznámek dvou dvorních radů Zenkra a Kirchnera, ač byly velmi opatrné, dalo se souditi, že důvod pro zamítnutí stížnosti jest nasnadě. Arci třeba soudců objektivních.“³⁷ Jednalo se o zamítnutí německé stížnosti na rozhodnutí zemského výboru a Zátka právem očekával, že princ Schwarzenberg, aristokrat se styky na nejvyšších místech a zároveň zastupující Budějovice v poslanecké sněmovně říšské rady, pomůže. Kromě toho jeho manželkou byla Marie Kristýna, rozená hraběnka Schönbornová, jejím strýcem byl tedy prezident soudního dvora.³⁸

V listopadu a prosinci 1903 rozhodoval soudní senát o prvních budějovických sporech. Německá liberální strana žádala vyškrtnutí všech českých dlužníků na obecních dávkách ze seznamu voličů, přesně udala, kdo dluží, na čem a kolik, a reklamační komise jí vyhověla. Ze zákona však bylo nutné, aby dluh trval déle jak jeden rok. A zde se liberálům vymstila jejich neomezená vláda nad radnicí. Obecní rozpočet na rok 1901, který zahrnoval i předpis obecních přírážek a poplatků, schvalovali až v březnu roku 1901, tedy s více jak tříměsíčním zpožděním, teprve tehdy nabyla platnosti povinnost uhradit obecní přírážky. V únoru 1902, kdy obec zveřejnila volební seznamy, tedy nemohl nikdo dlužit za rok 1901 více jak rok, a správní soud proto všechny vyškrtuté voliče dlužící pouze za rok 1901 znovu vrátil do volebních seznamů. Češi si mohli připsat první velké vítězství, neboť se jim tímto vrátilo 284 hlasů.³⁹

V březnu a dubnu 1905 prohráli němečtí budějovičtí liberálové další spor. Senát označil obě jejich stížnosti za bezpředmětné a radnice musela chtět nechtět politic-

35 Friedrich LEHNE, *Der Verwaltungsgerichtshof*, in: Adam Wandruszka — Peter Urbanitsch (edd.), *Die Habsburgermonarchie 1848–1918 II*, Wien 1975, s. 692–716. Srov. František VAVŘÍNEK, *Česká politika II/1*, Praha 1907, s. 718–722.

36 Srov. Jiří GEORGIEV, *Český šlechtic a rakouský ministr Bedřich Schönborn*, in: *Revue církevního práva* 16–2/00, dostupné na <http://spcp.prf.cuni.cz/15–20/16-geor.htm> [náhled 7. 8. 2013].

37 ANM, fond Zátkovi, karton 8, inv. č. 1512, koncept dopisu datovaný 5. března 1905, adresátem s největší pravděpodobností byl Bedřich princ Schwarzenberg.

38 K poslanecké volbě Bedřicha prince Schwarzenberga srov. Zdeněk BEZECNÝ, „*Němci nebojí se nikoho mimo Boha a prince Schwarzenberga*“. *Bedřich ze Schwarzenbergu a volby do říšské rady v roce 1897*, Jihočeský sborník historický 72, 2003, s. 70–80.

39 Budwińskis Sammlung der Erkenntnisse des k. k. Verwaltungsgerichtshofes, Jg. 1903, Nr. 2152 (A) ze dne 24. listopadu 1903 a Nr. 2183 (A) a 2185 (A) ze dne 9. prosince 1903.

kému úřadu vydat seznam se jmény všech dlužníků obecních dávek, tedy i těch německých, kteří byli následně vyškrtnuti z volebních seznamů.⁴⁰ Je otázkou, do jaké míry se liberální radniční klice podařilo své voliče zachránit. Češi mnohokrát upozorňovali hejtmanství i místodržitelství, aby se dluhy zjišťovaly podle účtů C. k. hlavního berního úřadu v Českých Budějovicích, nikoli podle nespolehlivých údajů městského důchodkového úřadu. Měli totiž podezření, že Taschek raději doplatí dlužné částky ze svého, než aby německé dlužníky přiznal a přišel tak o voliče.⁴¹

Dne 30. června 1905 zasadil vídeňský soudní dvůr německým machinacím s počty voličů poslední ránu, neboť odmítl stížnost obecního výboru na rozhodnutí zemského výboru v Praze a *de facto* tím potvrdil zrušení jmenování všech 321 měšťanů. V platnosti zůstalo pouze jmenování čestných měšťanů, to však nemohlo boj ve III. volební skupině nijak ovlivnit.

Vyhlídky českobudějovických Čechů na možný zisk 12 mandátů v obecním zastupitelstvu rázem stouply a August Zátka začal počítat ztráty ve III. sboru.

	Počet voličů III. kurie (II/1902)	Pro nedoplatky obecních dávek vyškrtnuto rekl. komisí	Správním soudem vráceno do voličských seznamů	Nově zapsáno skrze reklamace	Vyškrtnuto z jiných důvodů	Jmenování měšťanů zrušené správním soudem	Zemřelo od II/1902 do XI/1906	Počet voličů III. kurie (XI/1906)
Čechů	2718	-727	+284 ⁴²	+326 ⁴³	-108		-168	2325
Němců	2689 ⁴⁴	-174 ⁴⁵		+35	-194	-320	-197	1839
rozdíl	29							486

TABULKA Č. 1: Změny v počtu voličů III. kurie

⁴⁰ Tamtéž, Jg. 1905, Nr. 3346 (A) ze dne 1. března 1905 a Nr. 3488 (A) ze dne 19. dubna 1905.

⁴¹ Podle dochovaných zpráv místodržitelství rady Křikawy to vypadá, že státní správa nakonec podnikla oba kroky a porovnala seznam dlužníků přímých daní od státního berního úřadu se seznamem dlužníků obecních dávek, který radnice nakonec musela politické správě vydat. Podle nařízení ministerstva financí totiž jakákoli částka zaplacená na úhradu daní a přírážek se rovnoměrně dělila na všechny pohledávky. Nešlo tedy zaplatit jen obecní přírážky, nebo jen přímé daně. Proto dlužník vedený u berního úřadu musel být i dlužníkem u městského důchodkového úřadu. Srov. NA, fond PM, sign. 3/3/7, karton 3457.

⁴² Jedná se o české voliče, kteří byli dlužní na obecních dávkách méně než jeden rok a neztráceli proto dle zákona volební právo.

⁴³ Na tyto voliče českobudějovická radnice při sestavování voličských seznamů *zapomněla*, takže byli zaneseni až při reklamačním řízení.

⁴⁴ Jedná se o počet včetně nově jmenovaných měšťanů ze dne 24. ledna a 2. února 1902, čili 2 368 původních voličů a 321 nových.

⁴⁵ Jedná se o voliče, které nechalo vyškrtnout okresní hejtmanství po zdoluhavém vymáhání seznamu německých dlužníků od radnice.

Na přelomu let 1905 a 1906 bylo jasné, že volby již o mnoho déle oddalovat nepůjde. Správní soud se vypořádal s německými námitkami, politická správa vyřizovala poslední reklamační rekursy a reklamační řízení skončilo po čtyř a půl letech v srpnu 1906.⁴⁶ Obě doposud vládnoucí opoziční strany se začaly hotovit k volebnímu boji. Češi si nakonec dokázali zajistit většinu ve III. sboru, a mohlo se zdát, že by rezerva skoro 500 voličů měla stačit ke zdolání protivníka. August Zátka a český volební výbor však rozhodně neponechávali nic náhodě — disponovali přesným seznamem osob s volebním právem — a všechny voliče tak měli podchyceni buď jednotliví jednatelé národní rady, nebo tzv. andělé strážní,⁴⁷ dále tovární důvěrníci a nakonec česko-židovská organizace. V evidenci byli vedeni všichni přespolní voliči, kteří se během volebních příprav z města odstěhovali, a pak voliči zplnomocnění (v kanceláři výboru uloženo celkem 442 plných mocí).

Jednotliví čeští voliči se dělili do tří kategorií, většina spadala mezi spolehlivé a národně uvědomělé, označené jako „Ča“ a „Čb“. Ti, u kterých bylo riziko možné zrahy (tj. že by daný volič volil jinak, než se od něj očekávalo), dostali označení „Čc“, tento cejch neslo 337 osob. Podobné kategorie volební výbor uplatňoval i na německé a židovské obyvatelstvo. Právě riziko zrahy (ale případně i možného zisku, kdyby německý volič volil česky) a dále složení volební komise a její machinace byly nejdůležitější proměnné nadcházejících voleb.

BOJ O I. KURII

Josef Taschek a jeho liberální strana nebyli jedinými zástupci německých voličů. Na konci 19. století Taschkovi vyrostl silný soupeř v postavě Leopolda Schweighofera, německého nacionála, který však dokázal najít společnou řeč spíše se zástupci českého etnika než se svými německými spoluobčany.⁴⁸ Prubířským kamenem česko-völkisch spolupráce se stalo ovládnutí měšťanského pivovaru v Českých Budějovicích. Zajímavá vlastnická struktura tohoto podniku zaslouží menšího osvětlení.

Vlastníkem pivovaru bylo 387 majitelů právozárečných domů ve vnitřním městě, stát se majitelem domu znamenalo získat podíl na vedení pivovaru. Ten slušně pro-

46 ANM, fond Zátkovi, karton 8, inv. č. 1512, koncept dopisu na okresní hejtmanství ze dne 27. srpna 1906.

47 Jednalo se zřejmě o zvlášť určené, spolehlivé členy českobudějovické národní rady, kteří měli dohlížet na správné volební chování ostatních.

48 J. KING, *Budweisers*, s. 109. Schweighofer v Českých Budějovicích reprezentoval Německou lidovou stranu (Deutsche Volkspartei) s jejím německonacionálním a antisemitským programem. Strana vyšla ze širšího, tzv. *völkisch* hnutí, jež vyrostlo v českém pohraničí jako reakce na vlekou agrární krizi a postupující industrializaci. Příčiny svých problémů hledali němečtí rolníci, drobní řemeslníci a obchodníci především u českých *vetřelců*, socialistů a židovských průmyslníků, před kterými je však liberální strana nedokázala ochránit. Liberály proto měla vytlačit nová *lidovější* politika, přímo zaměřená na nižší sociální vrstvy a sjednocující na základě společného jazyka a vědomí německého původu. Srov. Gary B. COHEN, *Němci v Praze 1861–1914*, Praha 2000, s. 116–118.

speroval, dodával pivo nejenom do blízkého okolí, ale rozvoj železniční dopravy umožnil zásobovat i další evropské státy. Vedení pivovaru, stejně jako vláda na radnici, náleželo okruhu německých liberálů, kteří dokázali této svěřené moci využít. Zaměstnanci pivovaru museli při volbách prokazovat loajalitu vůči svým šéfům, tedy volit *správnou* stranu, zapsat děti do školy se *správným* vyučovacím jazykem apod.⁴⁹ Mimoto poskytoval pivovar svým správcům nepříliš legální možnost obohacení na úkor ostatních společníků, ať už peníze tekly do pokladny liberální strany a sloužily k udržování voličské přízně, nebo mizely rovnou v Taschkových kapsách.⁵⁰

Kombinace tlaku německých nacionálů a českých vlastníků právovárečných domů (mezi které se řadil i A. Zátka a kterých v roce 1891 bylo již 117) slavila úspěch v lednu roku 1902 (krátce před zveřejněním voličských seznamů), kdy majitelé podílů zvolili L. Schweighofera novým předsedou správní rady pivovaru. Schweighofer nelenil a v nastalém politickém boji okamžitě zveřejnil machinace v podnikových účtech, načež c. k. státní návladnictví v Českých Budějovicích začalo vyšetřovat členy bývalého vedení. Vyšetřování se vleкло a teprve v únoru 1904 skončilo před krajským soudem, který jej však zastavil, a státní návladní proti tomuto rozhodnutí ani nepodal stížnost.⁵¹ Jelikož pivovar po letech liberální správy skončil v exekuci, začalo jeho nové vedení se Schweighoferem v čele vymáhat peníze na bývalých představitelích podniku. Ti činili vše proto, aby se tento občanskoprávní spor táhl co nejdéle a aby v nejlepším případě dospěl k uvalení nucené správy na podnik. Tím by česko-nacionální koalici zbavili vlivu v pivovaru a dalších možných hlasů ve volbách.⁵²

Zátka předpokládal, že pokud by skutečně získal všechny mandáty III. kurie a Taschek by udržel zbylé dvě volební skupiny, nestalo by se nic jiného, než že by se národnostní boj přenesl do obecního výboru, kde by Češi opět tahali za kratší konec provazu. Již na jaře roku 1902 se proto pokusil získat pro možnou spolupráci Leopolda Schweighofera za účelem ovládnutí I. volebního sboru,⁵³ ten se však k nabídce stavěl skepticky. V tu chvíli situace nebyla nijak příznivá. Češi bojovali, aby si udrželi vůbec nějakou šanci na zvolení, a politické poměry v Rakousku přály spíše liberálům, za něž se považoval i ministerský předseda Koerber. Schweighofer správně tušil, že by jeho vystoupení proti Taschkovi ostatní Němci považovali za zradu národních zájmů, obzvláště když se Taschek prezentoval jako obránce ohrožené *německé državy* v Čes-

49 Srov. Toshiaki KYOGOKU, *Národní agitace a obecní školství na Moravě na přelomu 19. a 20. století. Boj o české dítě*, in: Harald Binder — Barbora Křivohlavá — Luboš Velek (edd.), *Místo národních jazyků ve výchově, školství a vědě v habsburské monarchii 1867–1918*. Sborník z konference, Praha, 18.–19. listopadu 2002, Praha 2003, s. 563–577.

50 J. KING, *Budweisers*, s. 109. Srov. ANM, fond Zátkovi, karton 6, inv. č. 1369b, Úvaha o získání měšťanského pivovaru z r. 1891.

51 Interpelace poslance říšské rady ve Vídni Brdlíka a druhů na ministerského předsedu jakožto správce ministerstva spravedlnosti ze dne 8. března 1904 ohledně podvodů v měšťanském pivovaru v Českých Budějovicích. Stenoprotokoly poslanecké sněmovny říšské rady, 17. zasedání, 257. schůze dne 10. března 1904, s. 23593–23595.

52 Tamtéž.

53 ANM, fond Zátkovi, karton 4, inv. č. 554, koncept Zátkova dopisu L. Schweighoferovi ze dne 10. května 1902.

kých Budějovicích. Ve výsledku by tak Taschek ještě získal, kdyby k němu přeběhli i někteří němečtí nacionálové.⁵⁴

Zátka se však svého cíle nevzdával. Taschkův pád a české vítězství ve III. sboru pro něj představovaly základní předpoklady pro jeho životní projekt: česko-německé vyrovnání v Českých Budějovicích, které by se mohlo následně stát zemským zákonem a příkladem pro řešení národnostních konfliktů v celém Českém království. Zátkovi nahrála i změna politických poměrů, proto na konci roku 1905 opět navázal se Schweighoferem a některými budějovickými liberály přísně utajené styky a společně začali pracovat na Taschkově pádu. Bylo domluveno, že Schweighofer, aniž by se sám exponoval a vystavil se útokům liberálů, postaví kandidátku umírněných Němců a ti se utkají s liberálními Taschkovci o první kurii.⁵⁵

Celá I. kurie se skládala z pouze 177 voličů, z nichž bylo 24 nově jmenovaných čestných měšťanů z roku 1902, jejichž jmenování správní soud uznal za právoplatné. Dalších 67 osob s volebních právem představovali daňoví poplatníci a zbylých 86 voličů tvořili příslušníci honorace (státní úředníci, učitelé, důstojníci na odpočinku a duchovní). K vítězství a zisku 12 mandátů v obecním výboru tak stačilo 89 hlasů — Čechů bylo 63, Němců 114 —, Zátka tedy potřeboval, aby Schweighofera podpořilo 26 německých voličů.⁵⁶

	poplatníci	čestní měšťané	státní úředníci		ředitelé, profesori		duchovní	důstojníci
			činní	v penzi	aktivní	v penzi		
Češi	18	0	17	5	13	8	2 ⁵⁷	0
Němci	49	24	11	3	12	4	4	7
Celkem	67	24	28	8	25	12	6	7

TABULKA Č. 2: Složení voličů I. kurie

Přípravy se tak rozjely po dvou kolejích. Zátka musel zaevidovat všechny Čechy a přimět je, aby se zúčastnili voleb, i když nebude postavena oficiální česká kandidátka.⁵⁸ Schweighofer potají vyjednával se skutečnými i potenciálními odpůrci Taschkova režimu, nebylo ale vůbec snadné je přesvědčit, aby otevřeně vystoupili proti ikoně německého hnutí v Budějovicích. Kdyby se prozradilo, že se chystá hnutí proti radnici a že v pozadí stojí Schweighofer, bylo by jasné, že se tak děje s podporou Čechů, proto musel on sám zůstat v naprostém utajení, jinak by jej Taschek v předvolebním boji nemilosrdně zničil.

54 Tamtéž, inv. č. 493, dopis L. Schweighofera A. Zátkovi ze dne 14. května 1902.

55 Tamtéž, dopisy L. Schweighofera A. Zátkovi ze dne 12. ledna a 6. února 1906.

56 Tamtéž, karton 8, inv. č. 1453, Bilance I. sboru ze dne 11. srpna 1906. Srov. NA, fond Prezidium ministerské rady Vídeň (dále MRP/R), karton 6, č. j. 6/07, memorandum A. Zátky ministerskému předsedovi ze dne 28. října 1906.

57 Českobudějovický biskup volil dvakrát, jako honorace a jako poplatník.

58 ANM, fond Zátkovi, karton 8, korespondence A. Zátky ohledně obecních voleb 1906.

Za možného nového purkmistra si Schweighofer vyhlédl ředitele německojazyčného státního gymnázia v penzi, Mathiase Kocha. Ten měl ale strach tuto nabídku přijmout, bál se, že se vše donese k Taschkovi a že nebude moci ani vyjít z domu.⁵⁹ Jelikož Koch stále váhal, padla volba na hraběte Lamezana.⁶⁰ Vedle opatření jmen na kandidátní listinu musel Schweighofer ovšem získat obecně dostatečný počet hlasů. V tomto směru se počítalo s účinnou pomocí vlády. V srpnu 1906 se proto Zátka obrátil na českého ministra-krajana v Beckově vládě Bedřicha Pacáka a zasvětil jej do celého komplotu. Pacák souhlasil a začal důvěrně jednat s ministerským předsedou, u kterého Zátkovi domluvil soukromou audienci.⁶¹ Beck se mezitím informoval u svého přítele, pražského místodržitele Karla hraběte Coudenhoveho, co o plánu soudí. Coudenhove Beckovi důrazně radil, aby se do sporu dvou stran nenechal zatáhnout, to že by vládu mohlo jedině poškodit. Ve chvíli, kdy by se Taschek dověděl, že Beck podporuje nacionály v koalici s Čechy, rozpoutal by s největší pravděpodobností rozsáhlou tiskovou kampaň. Šéfovi budějovického hejtmanství, dvornímu radovi Křikawovi, nicméně místodržitel ponechal volnou ruku.⁶² Ten se však nechtěl angažovat a znovu se spálit. Měl totiž ještě v živé paměti, jak mu místodržitel vyčetl, když sistoval jmenování měšťanů v roce 1902, a z toho důvodu s přijetím nabídky váhal, ačkoli jeho osobní sympatie stály spíše na straně proti Taschkovi, který mu v minulosti připravil mnoho nepřijemností.⁶³

Schweighofer a Zátka museli vynaložit mnoho úsilí, aby Křikawu získali pro svůj plán. Schweighofer navštívil německého ministra-krajana Pradeho, rovněž člena německé nacionální strany, a snažil se jej přesvědčit o nutnosti vládního zásahu. Prade jej varoval před ohromnou zodpovědností, kterou na sebe bere. Vyjádřil mu sice svou podporu, zároveň však prohlásil, že více dělat nemůže.⁶⁴ Od Zátky si Schweighofer vyžádal důvěrné prohlášení, ve kterém Zátka zaručoval podporu českých voličů umírněné kandidátce. Dvorní rada na oplátku slíbil, že si na hejtmanství pozve určené voliče I. sboru a důvěrně s nimi promluví a dá jim najevo, jak by se při volbě měli zachovat. Skutečnost tajné dohody mezi německou nacionální stranou a českým

59 Tamtéž, karton 4, inv. č. 493, dopis L. Schweighofera A. Zátkovi ze dne 12. ledna 1906.

60 Tamtéž, karton 10, inv. č. 1609, koncept dopisu A. Zátky Bedřichu princí Schwarzenbergovi ze dne 11. (20.) prosince 1906. Olivier hrabě Lamezan-Salins se narodil do rodiny s vojenskou tradicí a sám se také stal dělostřeleckým důstojníkem. Roku 1899 se oženil s Matyldou Hardmuthovou z Českých Budějovic a stal se tak spolujednatel velkého rodinného podniku L. & C. Hardmuth, světoznámé továrny na výrobu tužek, kameninového zboží a porcelánu. Jako její prokurista se okamžitě zařadil mezi nejbohatší budějovické obyvatele. Srov. Pavel KOBLASA, *Kdo byl Olivier hrabě Lamezan-Salins?* In: Rodopisná revue 2, 2008, s. 2–3.

61 NA, fond MRP/R, karton 4, č. j. 1885/06, opis dopisu A. Zátky B. Pacákovi ze dne 24. srpna 1906 přeložený do němčiny pro potřeby ministerského předsedy. Srov. NA, fond Ministr-krajan Vídeň (MK/R), karton 21, č. j. 1129/06, korespondence mezi A. Zátkou a B. Pacákem ve věci obecních voleb v Českých Budějovicích.

62 NA, fond MRP/R, karton 4, č. j. 1885/06, zpráva místodržitele v Čechách ministerskému předsedovi ze dne 17. září 1906.

63 NA, fond MK/R, karton 21, č. j. 1129/06, dopis A. Zátky B. Pacákovi ze dne 23. října 1906.

64 ANM, fond Zátkovi, karton 4, inv. č. 493, dopis L. Schweighofera A. Zátkovi ze dne 10. října 1906.

volebním výborem však měla zůstat skryta i před jednotlivými německými voliči, dokonce i před samotnými umírněnými kandidáty.⁶⁵

Koaliční vyhlídky se zdály být nadějně, na kandidátku se podařilo dostat i hraběte Lamezana, takže se nakonec sešlo dvanáct českobudějovických Němců, kteří se nebáli vystoupit proti purkmistrovi.⁶⁶ Dne 13. listopadu 1906, den před začátkem voleb v I. kurii, vydal *Nezávislý volební komitét prvního sboru* prohlášení, ve kterém žádá voliče o podporu. Předem dojednaní voliči, kteří se Schweighoferovi upsali, stejně jako všichni ostatní voliči dostali oranžově tištěný volební lístek s 12 jmény. Přestože všichni kandidáti svou kandidaturu podepsali, tvrdilo prohlášení, že je komitét kandiduje jakožto vážené osoby bez jejich vědomí. Účelem bylo zamezit osobním útokům proti těmto lidem, ze stejného důvodu vystupoval samotný komitét anonymně.⁶⁷

Nezahálela ovšem ani česká strana. Její volební výbor disponoval přesnými seznamy úředníků, kteří volili v I. sboru, kteří však byli během dlouhých volebních příprav přeloženi do jiného působišť. Takové voliče bylo nutné buď přesvědčit, aby se voleb osobně zúčastnili, nebo od nich získat plnou moc. Zatímco radnice nabízela svým přívržencům *cestovní náhrady* 40–50 zlatých, museli si Češi vystačit s 30 korunami (15 zlatých) a apelem na národní uvědomělost.⁶⁸ U voličů z řad *honorací* se v případě volby nejednalo o snadný úkol. Na rozdíl od českých obchodníků a živnostníků, kteří nemohli volit jinak než česky, aby neztratili zákazníky a neocitli se vyobcování z české komunity, hrála u úředníků a důstojníků velkou roli jejich nadstranickost, se kterou se účastnili veřejného života a která byla pravidelně hodnocena jejich nadřazenými. Jakékoli větší zapojení do národních bojů mohlo zanechat kaňku na jejich služebním postupu. Rada zemského soudu a přednosta okresního soudu v Rakovníku A. Mayer žádal zplnomocněnce se stejnou hodností, aby jeho postavení nedošlo úhony.⁶⁹ Finanční rada František Knapp, který v roce 1901 rozhodoval o vyměření daně

65 Tamtéž, dopisy L. Schweighofera A. Zátkovi ze dne 17. října. Srov. Neue freie Presse (dále jen NFP), č. 15189 ze dne 3. prosince 1906, s. 2–3. Der Kampf um Budweis von Josef Taschek.

66 Tamtéž, dopis L. Schweighofera A. Zátkovi ze dne 7. listopadu 1906. Jako kandidáty uvádí hraběte Lamezana, ředitele Kocha, L. Schweighofera, dr. Nettera, prof. P. Haasena (náhrada za prof. Grössla), Franze Knappa, ředitele Houschka, vrchního štábního lékaře Vogela, prof. Hallera, plk. Poppowitze, E. Schnarchera. Konečná podoba oranžového lístku srov. NA, fond MK/R, karton 23, č. j. 1425/06.

67 Tamtéž, karton 8, inv. č. 1462, prohlášení nezávislé volební komise I. sboru datované dnem 13. listopadu 1906.

68 Tamtéž, karton 4, inv. č. 393, dopis F. Dlouhého A. Zátkovi ze dne 13. listopadu 1906. Volební kampaň jistě nebylo možné uskutečnit bez financí. Na volby vydal český volební výbor minimálně přes 12 000 korun, ještě na počátku listopadu 1906 provala Národní rada česká důvěrný oběžník a rozeslala jej po městech, kde radnici ovládali Češi. Menší i větší města posílala obnosy ve výši kolem 100 korun, Plzeň poslala 200, největším dárcem se však stala Zemská banka Království českého, jejíž vrchní ředitel Karel Matuš (staročech stejně jako A. Zátka) poslal českobudějovickým Čechům celkem 2 600 korun. Zůstává otázkou, kolik volby českou stranu stály celkově. Josef Taschek mluví dokonce o 130 000 korunách. Srov. NFP, č. 15189 ze dne 3. prosince 1906, s. 3.

69 Tamtéž, karton 4, inv. č. 452, dopis A. Mayera A. Zátkovi ze dne 1. listopadu 1906.

z příjmů a o zanesení tzv. voličů — *jednoročních dobrovolníků* — do seznamů, přešel mezitím do Prahy na zemské finanční ředitelství. Jeho váhavost a bojácnost jej nicméně neopustila. A protože měl před povýšením na vrchního finančního radu, neměl v úmyslu udělat nic, co by mu postup zkazilo.⁷⁰

Veškeré rozsáhlé přípravy k akci podobných rozměrů nešlo zcela utajit a muži na radnici začali již v průběhu podzimu něco tušit. Jejich podezření zesílilo v listopadu, kdy patrně od Pradeho unikla informace o Schweighoferově plánu, a tak nechal Taschek svého soupeře hlídat.⁷¹ Purkmistr hrál o všechno, neboť v té době už bylo odvoleno ve III. sboru, ve kterém prohrál. A další prohra i v I. kurii by ho připravila o vládu na radnici. Krátce po jedné ze Zátkových tajných návštěv se k Schweighoferovi domů dostavil jeden z Taschkových důvěrníků, aby Schweighofera konfrontoval. Schweighofer se snažil Zátkovu přítomnost odůvodnit, ale důvěru si nezískal, a tím se tajný pakt mezi nimi dostal na veřejnost.⁷²

Když se Schweighofer 13. listopadu 1906 v 6 hodin večer dostavil na shromáždění voličů I. sboru, čekalo jej nepřijemné přivítání. „Pozdvižení stále rostlo. Schweighofer, zcela bledý v obličejí, se neustále zapřísahal svou nevinou. Jeho někdejší stoupenčí jej nechali na holičkách a křičeli na něj: ‚Tak už konečně opusťte sál!‘ Protože se Schweighofer zdráhal, chtěli jej někteří vyvést. [...] Jeden volič vyprávěl se slzami v očích, jak jej Schweighofer pomocí různého klamání a předstírání získal pro svou kandidátku. Samozřejmě odmítl dál pokračovat pod Schweighoferovým praporem.“⁷³

Na Schweighofera, vystaveného útokům německého liberálního tisku, označovaného za zrádce a podvodníka, který neumí dodržet čestné slovo, to bylo příliš. Ještě ten večer sedl a napsal krátký list dr. Zátkovi, ve kterém jej prosil, aby od jejich společné akce upustil, nechce-li jej mít na svědomí. Zároveň mu oznámil, že on od plánu na každý případ odstupuje a že všichni případně zvolení volbu odmítnou.⁷⁴ Plán na získání I. sboru padl.⁷⁵

Schweighoferova kandidátka přesto během volby získala 53 českých hlasů, Taschek nasbíral 106 hlasů, když pro něj hlasovalo i 28 čestných měšťanů, které si sám

70 Tamtéž, inv. č. 491, dopis F. Knappa M. Samkovi ze dne 24. října 1906 přiložený k dopisu M. Samka A. Zátkovi ze dne 6. listopadu 1906. „Já mluvil s více pány u nás, každý mně radí k opatrnosti, a že opatrným býti musím, nahlídneš zajisté. Mám tři děti, hoch starší na universitě, mladší na obchodní akademii, dívka ve škole přípravné na učitelství. Nerad bych nějakým nepředloženým krokem přízeň svých představených ztratil — třeba nepřímou — neb nemohl bych nikdy náklady na výchovu mých dětí hraditi, kdybych neměl místo zemského inspektora. Víím, že se mně nemůže přímo nic státi, také ale nemohu zabrániti tomu, že snad moji představení neradi vidí mísení se úředníků přidělených do veřejného života, — a kdybych snad ven přesazen byl, co si počnu?“

71 Tamtéž, inv. č. 469, dopis B. Pacáka A. Zátkovi ze dne 16. listopadu 1906.

72 Tamtéž, inv. č. 493, dopis L. Schweighofera A. Zátkovi, s. d.

73 NFP, Morgenblatt, č. 15170 ze dne 14. listopadu 1906, s. 4. „Die Gemeindewahlen in Budweis“.

74 Tamtéž, inv. č. 493, dopis L. Schweighofera A. Zátkovi ze dne 13. listopadu 1906.

75 Tamtéž, karton 8, inv. č. 1448, Jednání s německými nacionály, rkp. Vr. Zátky z 13. června 1952.

nechal najmenovat. Z čestných měšťanů se nedostavili pouze bývalý ministr obchodu Baernreither a viceprezident zemské školní rady v Praze Franz Zabusch. Celkově oprávněných voličů zůstalo 173.⁷⁶ Rozdíl mezi koaliční a liberální stranou by byl mnohem menší, kdyby správní soud zrušil jmenování čestných měšťanů (Taschkova strana by získala 106 minus 28 hlasů), kdyby se k volbě dostavili Schweighofer a jeho příznivci (patrně oněch 12 chybějících hlasů) a konečně kdyby hrabě Lamezan-Salins hlasoval nakonec pro nacionály, a nikoli liberály. Role hraběte Lamezana, který s sebou nesl hned několik hlasů, jako jednoho z nejbohatších a nejvlivnějších obyvatel města je poněkud nejasná. Ve dnech před volbami jednal s oběma německými stranami, a když se mu nepodařilo přesvědčit Taschka ke spolupráci se Schweighoferem, přislíbil podporu nacionálům. Zpět do radničního tábora jej patrně vrátilo vyzrazení Schweighoferova paktu s Čechy, takže byl nakonec zvolen na Taschkově kandidátce a stal se členem obecního výboru za I. sbor.⁷⁷

BOJ O III. KURII

Poté, co v létě 1906 skončilo reklamační řízení, odešel starosta Taschek na dovolenou. Volby se tak opět posunuly a jejich termín byl stanoven na listopad. Nejprve se mělo volit do III. kurie ve dnech 6. až 9. listopadu 1906, každý den mělo proběhnout čtení přibližně 1 800 voličů, poslední den ještě tzv. druhé čtení a teprve poté se mělo přikročit ke skrutiniu. Na konci října začala radnice jednotlivým voličům vydávat a prostřednictvím městských strážníků roznášet legitimační lístky. Ačkoli zákon žádný podobný institut neznal, činil už samotný název „legitimační lístek“ dojem, že se bez něj volby nelze zúčastnit. Teprve na zákrok okresního hejtmanství musela nechat radnice na lístek vytisknout upozornění, že platí jen jako pozvání.⁷⁸

Dne 6. listopadu 1906 v 9 hodin se v budově radnice otevřela volební místnost. Ač se čeští zástupci snažili získat zastoupení ve volební komisi, zasedli v ní nakonec jen přívrženci radniční strany včetně starosty Taschka. Předsedou komise se stal židovský advokát a Taschkův spojenec dr. Benisch, jako zástupce vlády byl vyslán vrchní komisař politického úřadu Čech Hejda.⁷⁹ K ruce mu byl přidělen z místodržitelství komisař Mímra, který se u Čechů těšil velké důvěře a jehož si vyžádal sám dvorní rada Křikawa. Německý komisař Stimi musel pro jistotu zůstat v záloze, aby u Čechů nevyvolával negativní reakce.⁸⁰

76 Jihočeské listy. Neodvislý časopis pro zájmy českého jihu, č. 134 ze dne 17. listopadu 1906, s. 2, „Ukončení obecních voleb“.

77 P. KOBLASA, *Kdo byl Olivier hrabě Lamezan-Salins?*, s. 2. Srov. Budivoj, č. 94 ze dne 16. listopadu 1906, s. 2.

78 ANM, fond Zátkovi, karton 8, inv. č. 1459, Legitimační lístky k volbě do obecního výboru 1906.

79 Budivoj, č. 91 ze dne 10. listopadu 1906, s. 1-3.

80 NA, fond PM, sign. 3/3/7, karton 3458, č. j. 22 024, fonogram okresního hejtmanství v Českých Budějovicích ze dne 7. listopadu 1906.

Volební *guillotina* začala pracovat již první den. Volební komisi bylo jasné, že pokud se chce stávající strana udržet u moci, musí zničit českou většinu o 500 hlasech. A neboť každým dnem bylo více zřejmé, že Češi mají stále navrch (volba totiž byla veřejná), přistoupila německá strana k falšování plných mocí.

Podle obecního volebního řádu měly sice ženy volební právo, nicméně nesměly se volebního aktu účastnit samy, a proto místo nich volil plnomocník.⁸¹ V Českých Budějovicích se tak hrálo mimo jiné o 81 ženských hlasů, ke kterým disponovala plnou mocí jak česká, tak německá strana. Obě plné moci byly podepsané, nešlo tedy snadno rozhodnout, která je pravá. Čeští plnomocníci navrhovali, aby se dotčené ženy připustily do volební místnosti a samy se vyjádřily, kterou plnou moc uznávají. To však volební komise šmahem zamítla a na návrh svého předsedy se rozhodla uznat ty plné moci, ke kterým byl přiložen legitimační lístek, který platil jen jako pozvánka, který ovšem české voličky vůbec nedostaly. Česká strana otevřeně prohlašovala, že legitimační lístky si nechala radnice u sebe a na jejich základě vyrobila falešné plné moci. Navzdory právní praxi, kdy se při dvou odlišných plných mocech neuznávala ani jedna, připustila komise plnomocníky k volbě, ale pouze ty německé. Česká strana tak ztratila 81 hlasů, německá získala 81, rozdíl tedy činil 162. Českému volebnímu výboru nepomohlo ani notářsky ověřené prohlášení jedné voličky, že odvolává svou německou plnou moc (kterou ostatně nikdy nedala). Volební komise dětinsky namítla, že by pak muselo být notářsky ověřené každé slovo daného prohlášení, jinak se nemůže na jeho pravdivost spolehnout.

Podobné excesy, kdy volební komise jednala otevřeně stranicky, a vládní komisař nezasáhl, vyvolávaly uvnitř volební místnosti i v davu shromážděném na náměstí před radnicí mimořádné pozdvižení. Politický úřad si vyžádal od zemského četnického velitelství na 100 mužů četnické asistence, z nichž 50 jich bylo permanentně připraveno vedle volebních uren. Na náměstí musela několikrát nastoupit armáda.⁸² Obě strany dělaly možné i nemožné, aby získaly v kurii většinu. Český výbor mobilizoval všechny přesporní voliče, volili tak i lidé, které museli donést v posteli nebo na nosítkách, zaopatřené posledním pomazáním. Němci do poslední chvíle přesvědčovali nerozhodnuté voliče a nakonec se jim podařilo získat 114 českých hlasů. Dokonce pro tento účel nechali natisknout vizuálně identické hlasovací lístky, které se od těch českých lišily jen jmény německých kandidátů, a čeští voliči získání německou stranou se tak nemuseli bát národního bojkotu, který by po *nesprávné* volbě okamžitě následoval. Český náskok se ztenčil o 400 : 200 (81 plných mocí a 114 ztracených) hlasů ubylo Čechům a přibylo Němcům. Volební komise se snažila, ale přesto to nestačilo. Po čtyřech dnech mimořádného napětí, kdy dal vládní komisař zatknout tajemníka České národní rady Františka Vodňanského pro veřejné násilí ve volební místnosti, kdy se několika voličům hlasujícím pro české kandidáty dostalo okamžitého propuštění ze zaměstnání u německých podnikatelů (okamžitě je však přijali čeští zaměstnavatelé), volby skončily českým vítězstvím. Z 3 937 odevzdaných hlasů ve III. kurii jich Němci získali 1 914, Češi 2 010, dva byly

81 Zákon č. 7 ze dne 16. dubna 1864 z. z., obecní volební řád pro Čechy, § 5 al. 1.

82 NA, fond PM, sign. 3/3/7, karton 3458, fonogramy okresního hejtmanství v Českých Budějovicích z průběhu voleb.

smíšené, pět prázdných a šest neplatných.⁸³ Český náskok se tedy nakonec zmenšil na pouhých 96 hlasů!

Ve městě vypuklo nad výsledkem voleb ohromné české nadšení. Zátka okamžitě využil oslabení radnice pro svůj cíl. Hned 12. listopadu 1906 připravil návrh zemského zákona k vyřešení budějovické národnostní otázky. Navrhnul v něm vytvoření národnostních katastrů, rozdělení mandátů v obecním výboru i v zemském sněmu, pravidla pro používání jazyka v obecní komunikaci a zásady pro nakládání s obecním jměním. Tento pamětní spis se stal východiskem pro další vyjednávání mezi českou a německou stranou, které dospělo krátce před vypuknutím první světové války k tzv. českobudějovickému paktu. Německá strana tentokrát musela zasednout k jednacímu stolu. Bez dvanácti českých členů obecního výboru nemohlo dojít k volbě purkmistra a nově zvolený výbor nemohl fungovat. Pro ustavující zasedání bylo zapotřebí přítomnosti tří čtvrtin všech členů a německá strana po vítězství ve II. a I. kurii disponovala jen dvěma třetinami. Zátka měl v ruce trumf, který hodlal využít.

Nevzdávala se však ani radnice. Okamžitě po ohlášení výsledků voleb ve III. sboru podala protest k pražskému místodržitelství. Žádala přešetření svých námitek a vypsání nových voleb.⁸⁴ Především však hrála o čas. Na zasedání dne 23. listopadu jmenoval stále ještě úřadující obecní výbor dalších 24 nových čestných měšťanů (v českých listech označovaných za „Stimmvieh“ — hlasovací dobytek), aby se napříště pojistil v I. sboru. Žádný komplot Schweighofer-Zátka neměl napříště mít šanci na úspěch.⁸⁵ Noví voliči se začali vyrábět i pro III. kurii. Těžko říci, jestli se Taschek opravdu domníval, že by vláda volby zrušila, když se na ně čekalo více jak pět let. Přesto německý volební výbor přísně důvěrně rozesílal žádosti o přiznání měšťanského práva — tentokrát nemělo nic ztroskotat na formalitách.⁸⁶ Dopis nicméně nezůstal v tajnosti, dostal se do rukou Čechů, otiskly jej Národní listy a Zátka ohledně případu intervenoval u ministra-krajana Bedřicha Pacáka. Taschkův plán se tak nerealizoval.

Místodržitel mezitím důvěrně sdělil Zátkovi, že si další konání voleb nepřeje a ať česká strana vyčká důkladného prošetření německých stížností na volby. Zátka ani Coudenhove nechtěli další řízení před správním soudem, a Zátka měl mimoto tajný

83 Pro průběh samotného volebního aktu srov. Budivoj, č. 91 ze dne 10. listopadu 1906, s. 1–3. August ZÁTKA, *Die Budweiser Gemeindewahl*, *Čechische Revue* 3, 1906, s. 212–214; F. VODŇANSKÝ, *Náš zápas*, s. 12–17.

84 NFP, č. 15168 ze dne 12. listopadu 1906, s. 2.

85 NA, fond MK/R, karton 23, č. j. 1365/06, rezoluce Národní rady v Českých Budějovicích ze dne 11. prosince 1906. Srov. její přepis ve fond MRP/R, karton 6, č. j. 6/07, dopis B. Pacáka ministerskému předsedovi ze dne 13. prosince 1906.

86 Tamtéž, fond MK/R, karton 23, č. j. 1365/06 a 1425/06, dopis F. J. Zinka jménem německé volební komise a přetištění českého překladu dopisu v Národních listech č. 342 ze dne 12. prosince 1906, s. 2. „Veletčný pane! Jak Vaše Blahorodí zvědělo ze zpráv časopiseckých, upadl III. sbor při posledních volbách obecních do rukou Čechů. Vinu na tom má okolnost, že správní soudní dvůr zrušil v roce 1902 provedení propůjčení práva měšťanského zhruba 300 osobám. Poslední volby následkem protestu z německé strany nevešly ještě v právní platnost a dosavadní obecní zastupitelstvo je až do konečného rozhodnutí o protestu oprávněno k vykonávání svých zákonných práv. Následkem toho může ještě nyní být napraveno to, co bylo zameškáno, aby znovudobytí III. sboru se pojistilo.“

plán, jak se zbavit Taschka. Počítal, že kdyby se místodržitelské šetření protáhlo do konce února, Taschek by stále zůstal ve funkci purkmistra. Při jeho známé liknavosti se dalo předpokládat, že do konce února 1907 nepodá zprávu o městském hospodaření za rok 1906 (za rok 1905 ji předložil až v srpnu 1906),⁸⁷ a tak by podle obecního volebního řádu mohl pozbyt aktivního volebního práva, tím pádem i volitelnosti a členství v nově zvoleném obecním výboru. Odstranit z radnice Taschka by pro českou stranu znamenalo zbavit se svého největšího protivníka a značně si ulehčit svou vyjednávací pozici.⁸⁸

Jednání o podmínkách, za jakých by se Češi byli ochotni zúčastnit ustavující schůze obecního výboru a participovat na správě obce, proběhlo na začátku roku 1907 ve Vídni. Ministerský předseda Beck, český i německý ministr-krajan vyslechli přání a požadavky jak A. Zátky, tak J. Taschka. Zátka dostal za úkol podrobně rozpracovat svůj pamětní spis z 12. listopadu 1906.⁸⁹ Vláda mezitím vyčkávala. Teprve po skončení jarní císařské návštěvy v Čechách vydalo místodržitelství 22. května 1907 zamítavé rozhodnutí německé stížnosti na průběh obecních voleb. Taschkova strana podala stížnost k správnímu soudu, nicméně bylo nutno co nejdříve svolat ustavující schůzi nového obecního výboru.⁹⁰

Na 24. května 1907 pozval dosud úřadující purkmistr Josef Taschek na radnici jeho nově zvolené členy. Dva dny před tím oznámila česká strana svoje požadavky. Starostou měl být zvolen nezávislý a nadstranický člověk (tedy nikoliv Josef Taschek, hovořilo se o možné kandidatuře hraběte Lamezana-Salinse),⁹¹ který měl dostat českého náměstka. Češi měli získat zastoupení v městské radě, jednotlivých komisích a městských společnostech, čeština a němčina si měly být rovny v obecní komunikaci a z obecních peněz se měly přestat dotovat národnostní podniky. Taschek však odmítl vyjednávat a vzkázal, že se uvidí, až jak se Češi zachovají při volbě nového starosty při ustavující schůzi. Dvanáct českých zastupitelů se však na schůzi dle očekávání nedostavilo. Jejich písemnou omluvu výbor nepřijal a udělil každému z nich nejvyšší možnou pokutu 40 korun.⁹²

Věci se dostávaly do patové situace a musela opět zasáhnout vláda. O čtyři dny později se ve Vídni konalo další jednání. Předsedal mu ministerský předseda Beck, zúčastnili se ministr vnitra, oba ministři-krajan, Zátka i Taschek. Češi se smířili s volbou Taschka starostou výměnou za jednoho člena v městské radě, ve všech městských komisích měli okamžitě získat třetinu členů a jazykovou rovnoprávnost při

87 § 72 obecního zřízení nařizoval složení obecních účtů do konce února následujícího roku.

88 NA, fond MK/R, karton 22, č. j. 1181/06, dopis A. Zátky B. Pacákovi ze dne 23. prosince 1906.

89 Tamtéž, fond MRP/R, karton 6, č. j. 6/07, korespondence mezi ministerským předsedou, A. Zátkou a J. Taschkem.

90 Tamtéž, fond MK/R, karton 23, č. j. 1425/06, koncept dopisu B. Pacáka A. Zátkovi ze dne 1. května 1907.

91 NFP č. 15355 ze dne 23. května 1907, s. 5. Czechische Obstruktion im Budweiser Gemeinderat.

92 Leoš NIKRMAJER, *Českobudějovický pakt — pokus Augusta Zátky o místní česko-německé vyrovnání v letech 1906–1914*, Staré Budějovice 1, 2005, s. 124–141, zde s. 127.

jednání obecního výboru. Obě strany odvolaly stížnosti: česká u okresního hejtmantství, ve které žádala odvolání Taschka na základě výše zmíněného plánu, německá u správního soudního dvora. Na závěr Němci souhlasili s prominutím pokuty za absenci českých členů při ustavující schůzi 24. května.⁹³

Dne 11. června 1907 tak mohla konečně proběhnout ustavující schůze nového obecního výboru. Taschek a městská rada se bez problémů dostali do funkcí, když Češi odevzdali prázdné lístky.⁹⁴ Dohoda z Vídně přinesla své ovoce a místodržitel a ministerský předseda si mohli popřát k úspěchu. Josef Taschek udržel svůj purkmistrovský úřad. Pro A. Zátku účast Čechů v obecním výboru představovala důležitý krok na cestě k česko-německému vyrovnání. Jeho naplnění zasvětil příštích sedm let.

* * *

Pokud budeme považovat za násilí jakékoli použití (zneužití) moci silnějšího vůči slabšímu, vyzkoušela vládoucí německá liberální strana snad všechny možné násilné prostředky, aby si zajistila neomezenou vládu nad městem na následující volební období. Stěží uvěřitelné, flagrantní a nepokryté zneužívání svěřených pravomocí s jediným účelem výroby nových, loajálních voličů probíhalo za trpěného přihlížení státních úřadů. Místodržitelství (posléze dokonce dvorní) rada F. J. Křikawa jako představitel státní moci v Českých Budějovicích se v takto politicky vyhocené záležitosti musel řídit názorem pražského místodržitele — a ten zase poslouchal vídeňské ministerstvo vnitra. Státní správa měla hrůzu z toho, že by musela zasáhnout a že by její zásah, i kdyby byl sebevíc oprávněný a podepřený zákonem, ovlivnil průběh volebního boje. Raději proto snášela kritiku českého tisku z nečinnosti a laxnosti, než by se vystavila útokům německého liberálního tisku, interpelacím v parlamentu a opozici německé levice. Liberálové hráli na předlitavské politické scéně důležitou roli a českobudějovická radnice měla zůstat v jejich rukou. Snad právě tímto strachem lze odůvodnit naprosto pasivní postoj politických úřadů k volebním podvodům a machinacím, obcházení obecního zřízení a obecního volebního řádu a vůbec perverzi celého volebního systému, ke které během pěti let v Českých Budějovicích docházelo. Místodržitel na sebe nehodlal vzít zodpovědnost za případnou německou prohru ve volbách, a proto si Taschek mohl vyzkoušet všechno. Státní správa pouze podle zákona vyřizovala české stížnosti, stála stranou a alibisticky čekala, až se nejpalcivější problémy vyřeší samy, až je vyřeší někdo jiný (nejlépe správní soudní dvůr), až přestanou být aktuální (a odloží se *ad acta*), případně až se obě strany vyčerpají a budou se muset dohodnout. Celý tento proces trval pět let, zákonný mandát obecního výboru se tak natáhl ze tří na více jak osm let. Teprve potom se celá volební mašinérie lopotně dostala k uskutečnění voleb, během nichž se vládní volební komisaři omezili na pozorování volebního aktu. Do činnosti volební komise tedy nezasahovali, teprve při skrutiniu zajistili řádné přepočítání — přesně v duchu nezúčastněného arbitra, který nechává obě strany bojovat všemi prostředky a který na závěr pouze zvedne do

93 NA, fond MRP/R, karton 7, č. j. 528/07, jednotlivé body dohody ze dne 28. května 1907. Srov. tamtéž, fond MK/R, karton 23, č. j. 1425/06.

94 L. NIKRMAJER, *Českobudějovický pakt*, s. 127.

výše ruku vítěze. Potíž tkvěla v tom, že politický úřad měl zákonnou povinnost dbát nad dodržováním práva ze strany obce a obecního výboru. V případě Českých Budějovic však vypjatý národní boj tuto úlohu státu zatlačil zcela do pozadí. Politický úřad se neodvážil vstoupit do urputného volebního souboje.

Českosudobudějovické obecní volby představují mimořádně zajímavý příklad, jakými prostředky se mohla jedna strana udržet při moci, ač v daném sboru nedisponovala většinou. *Výroba vlastních voličů*, vytváření nových hlasů a nátlak na voliče z pozice síly málem dokázaly vyrovnat českou většinu ve III. kurii. Značně nákladné vedení volebních příprav a samotného volebního aktu předpokládaly zapojení všech složek národní společnosti. Z jediných obecních voleb se tak stala záležitost celonárodního dosahu, do které se skrze národně obranářské organizace zapojovaly obce celého království, dokonce celého Předlitavska, ať už na české, nebo na německé straně. České Budějovice se staly symbolem boje o národnostní državu. Jejich postavení na hranici území obydlených českým a německým obyvatelstvem a jejich důležitost v rámci celých jižních Čech dodávaly tomuto boji přímo fatalistický rozměr. V této souvislosti přestávalo záležet na politickém přesvědčení, na sociálním postavení či na osobních sympatiích a antipatiích, rozhodující se stávala národnost: jestli je někdo Čech, nebo Němec, jestli se narodil do české, nebo německé rodiny. V Českých Budějovicích vzniklo desatero příkázání pro tamní české občany, které mělo pomoci v boji o radnici, sjednotit a disciplinovat obyvatelstvo. První příkázání znělo: „Pomni, že Bůh Tě Čechem stvořil; neodrod' se!“ Národnost se stávala záležitostí krve, nešlo ji změnit a nešlo se jí protivit. Tento způsob výkladu byl pro Čechy jedině příznivý. Pokud totiž do Budějovic proudilo nové obyvatelstvo, bylo to především z okolních českých obcí. Člen národní obce se v takovémto případě stával pouze jedním z mnoha v rámci národní komunity, jeho úloha byla omezena tím, že je a zůstane Čechem a jako takový se bude chovat, čili bude volit tak, jak rozhodne vůdce českosudobudějovické české národní komunity. Nebude vybírat mezi kandidáty, nebude je hodnotit, nebude se řídit vlastním rozumem, ale vezme kandidátku tak, jak ji postaví vedení národní obce. Dostáváme se tak k otázce, kdo vlastně vytvářel onen „Stimmvieh“ — hlasovací dobytek. Na které straně mohl volič bez obav vyjádřit ve volbě svoji vůli? Ve III. sboru budějovických obecních voleb rozhodně ne, ze skoro 4 000 odevzdaných hlasů si pouze dva dovolili vybrat kandidáty jak z české, tak z německé strany.

RÉSUMÉ:

This paper is a case study focusing on municipal elections in which the party ruling the town hall in České Budějovice managed through electoral manipulation to prevent ordinary elections from taking place for over five years, thus maintaining control over the town. The justified fear of a loss of one third of mandates on the Municipal Council, if the Czechs controlled the Third Curia, and thus the end of the privilege of unlimited control over the town and the municipal assets led the German liberals to commit a number of electoral frauds. The illegal appointment of citizens, the illegal and partisan exclusion or omission of Czech voters from electoral lists, the “manufacture” of new voters through the fraudulent documentation of non-existent income and the artificial division of assets and the deliberate neglect of instructions made by the district executive office gave rise to a number of complaints to the administrative court. All these efforts by the German liberals culminated

in the election itself, which eventually took place in November 1906, along with a number of electoral abuses. This study follows the elections within the context of the practices of the state administration, which was compelled to respond to individual frauds, and whose task was to supervise adherence to the law.

In addition to the contest over the Third Electoral Committee the study also deals with the Czech attempts to obtain mandates in the First Curia. Together with the victory in the Third Curia this success would have enabled Czech National Council representatives in České Budějovice to take control of administration of the town. As Czech support was inadequate for this task, the National Council joined forces with the German nationalists and together secretly planned their electoral campaign against the ruling liberals.

As it happened, the Czechs only won in the Third Curia, but this opened up the way for a Czech-German pact, which was understood as a possible model for peaceful coexistence between both nationalities and for the protection of the interests of minorities throughout the territory of Bohemia.

PhDr. Martin Klečacký je pracovníkem Masarykova ústavu a Archivu Akademie věd České republiky a současně doktorandem Ústavu českých dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy. Zabývá se vztahem mezi politickou reprezentací a státní správou na příkladu Rakouska-Uherska (klecacky.martin@seznam.cz).